

Կ Ա Ր Ծ Ի Ք

Հայկ Արթուրի Դանիելյանի

<<Մարկագրը որպես լեզվագործաբանական քննության առարկա (անգլերեն նյութի հիման վրա) >>

Ժ. 02.07.-<<Ռումանագերմանական լեզուներ>>

մասնագիտությամբ բանասիրական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանի
հայցման ատենախոսության վերաբերյալ

«Միայն մարդկային հիմնարությունն ու Տիեզերքն են անսահման: Թեև ես վստահ չեմ երկրորդի մասին», - Էյնշտեյնի այս արտահայտությունը՝ թաքնված սարկազմի ամենավառ օրինակներից է: Ի՞նչ է դա: Այս հարցի պատասխանները Հայկ Դանիելյանը փորձում է գտնել այսօր՝ պաշտպանությանը ներկայացված իր ատենախոսության մեջ:

Քննարկվող ատենախոսությունը նվիրված է բանավոր և ոչ բանավոր սարկազմի գործաբանական բաղադրիչների ուսումնասիրությանը՝ հաղորդակցման եղանակին, որը թույլ է տալիս բանախոսին անուղղակիորեն արտահայտել լրացուցիչ իմաստների մի ամբողջ շարք:

Մինչ օրս գոյություն չունի սարկազմի միանշանակ սահմանում, ինչպես նաև՝ դրա տեսակների ընդհանուր ընդունված դասակարգում: Մարկագմի օգտագործումը բանավոր հաղորդակցության մեջ կրում է «պլաստիկ» բնույթ. այն ընդունում է իր առարկայի ձևը և, հետևաբար, ակնհայտորեն՝ նրա լեզվաբանական կաղապարումն արդիական կմնա դեռ բավականին երկար ժամանակ:

Հայտնի է, որ սարկագմը, ինչպես և հեգնանքը, պարունակում է և՛ իմաստային, և՛ գործաբանական բեռնվածություն, և դժվար է վերծանվում: Նրանցում կենտրոնացված են սոցիալապես նշանակալի իմաստներ (աշխարհայացք, քաղաքացիական դիրքորոշում, վերաբերմունք իշխանության նկատմամբ և այլն): Մարկաստիկ հայտարարությունները տարբերելու անկարողությունը՝ ծառայում է որպես ճանաչողական խանգարումների ախտորոշիչ միջոց (օրինակ՝ ալկոհոլիզմ, Ալցհեյմերի հիվանդության վաղ փուլեր, երեխաների զարգացման հետաձգումներ): Ելնելով վերոգրյալից՝ կարող ենք փաստել Դանիելյանի ատենախոսական հետազոտության բարձր *արդիականությունը*:

Քննվող ատենախոսության *նորույթը* պայմանավորված է՝ ինչպես հետազոտական «ենթաշերտով», այնպես էլ մեթոդաբանական մոտեցումներով. այն իրականացվում է տարբեր

դիսկուրսների նյութի հիման վրա՝ նկարագրական հետազոտության, բովանդակության վերլուծության, մուլտիմոդալ վերլուծության և մի շարք այլ մեթոդների կիրառմամբ:

Սարկազմի վերաբերյալ հետազոտությունների զգալի մասը, ավանդաբար, կատարվում է գրական տեքստերի նյութի հիման վրա, որտեղ սարկազմը դիտարկվում է այլ գրական միջոցների շարքում: Ոչ գեղարվեստական տեքստերը գրեթե ուսումնասիրված չեն, ինչը նույնպես պայմանավորում է ատենախոսական աշխատանքի *նորույթը*:

Դանիելյանի ատենախոսությունը բազմաչափ և, որոշ առումով, միջգիտակարգային հետազոտություն է, որն, անկասկած, ունի տեսական նշանակություն և ներառում է «սարկազմ» երևույթի առնչությամբ լեզվական գիտելիքների մի շարք ոլորտների (իմաստաբանություն, նշանագիտություն, գործալեզվաբանություն և դիսկուրսի տեսություն) ձեռքբերումներ, ինչպես նաև՝ բարդ դիսկուրսային երևույթներն ուսումնասիրելու համար գործալեզվաբանական մեթոդների կիրառման ներուժի ընդլայնում:

Այս նպատակին հասնելու համար՝ Դանիելյանը, առաջադրել է տեսական և գործնական խնդիրներ, որոնք արտացոլում են՝ ուսումնասիրվող հարցերի վերաբերյալ հեղինակի մտքի զարգացման տրամաբանությունը:

Պաշտպանության ներկայացված դրույթները պատճառաբանված և ապացուցված են. նրանցում ատենախոսը արտահայտում է կասկած չհարուցող դատողություններ: Նրանցում ատենախոսի արտահայտած դատողությունները կասկած չեն հարուցում:

Ներածության մեջ ներկայացված են՝ թեման, ուսումնասիրության առարկան, հիմնավորված է փաստական նյութի ընտրությունը, աշխատանքի գիտական նորույթը և արդիականությունը, սահմանված են աշխատանքի նպատակը և խնդիրները, մեթոդաբանական հենքն ու հետազոտության մեթոդները, հստակեցված են տեսական և գործնական արժեքները:

Ատենախոսության առաջին գլխում տրվում է սարկազմի ուսումնասիրության մոտեցումների ընդհանուր ակնարկ, ներկայացվում են սարկազմի միջառարկայական հասկացություններ, որոնք որոշ նախադրյալներ են բացում տերմինի ընդհանուր հայեցակարգի և դրա՝ տարբեր առարկաների տեսանկյունից օգտագործման համար, մշակվում են հիմնական տեսական ու մեթոդական դրույթները: Վերլուծվում է սարկազմի ֆունկցիոնալ ներուժը՝ *որպես հեզնանքի բացահայտ ագրեսիվ տեսակի՝ ավելի հստակ նշույթներով և նպատակներով*:

Որպես մտավոր խոսքի երևույթ՝ սարկազմը չի կարող դիտարկվել *հեզնանք* հասկացությունից առանձին, ուստի ատենախոսության մեջ միանգամայն իրավացիորեն նշվում է, որ սարկազմն ու հեզնանքը սերտորեն կապված լեզվական հասկացություններ են, ու դրանց էական նմանությունը դժվար է տարբերել (էջ 22)։ առաջարկվում է սարկազմի հասկացությանացումը դիտարկել նաև հեզնանքի ուսումնասիրության տեսանկյունից։

Աշխատանքի նույն մասում՝ ատենախոսը գնահատում է սարկազմի ուսումնասիրության առկա տեսությունները և մոտեցումները, որոնք կոչված են ստեղծելու տեսական հիմքեր սարկազմի՝ որպես փոխաբերական լեզվի անկախ գործաբանական կարգի հետագա հետազոտության համար։

Սարկազմի առավել հաջող մեկնաբանության համար՝ անհրաժեշտ է, որ հասցեատերը տիրապետի և՛ լեզվական, և՛ արտալեզվական ենթատեքստին։ Հեղինակը իրավացիորեն նշում է, որ, մեկնաբանության գործընթացում, համատեքստի և գործալեզվաբանական գործոնների կարևորությունը վկայում է դրանց իրավիճակային պայմանավորվածության մասին, քանի որ հեզնական ցուցիչները ամենից հաճախ պահանջում են ընդլայնված համատեքստ։

Ավելին, առանձին վերցված համատեքստի հեզնական իմաստը մեկնաբանելիս՝ անհրաժեշտ է հաշվի առնել՝ հեղինակի արտահայտությունների բացահայտության և ոչ բացահայտության փոխազդեցությունն ու փոխկապակցվածությունը։ Այսպիսով, համատեքստային պայմանների հակադրվող հիմքը, որը կարող է ստեղծել երկրորդ պլան՝ առաջինի համեմատ, ինչպես նաև առարկայական-տրամաբանական և համատեքստային իմաստները և հուզական-գնահատական բաղադրիչների առկայությունը, հնարավորություն են տալիս առանձնացնել տեքստի՝ հեզնանքով նշույթավորված միավորները։

Ատենախոսության *երկրորդ գլուխը* նվիրված է սարկազմի՝ որպես լեզվական երևույթի դասակարգմանը՝ հիմնված գործաբանական գիտելիքների և մեթոդաբանության վրա՝ բացահայտելու համար նրա գործաբանական կապը քաղաքավարության սկզբունքների հետ։ Այդ նպատակով ատենախոսը օգտագործում է նկարագրական, համատեքստային, ոճական և բովանդակային վերլուծություն։

Ատենախոսը քննարկում է այն հարցը, թե արդյո՞ք սարկազմը ասույթների քաղաքավարի ներակայման բացահայտ շահարկում է, թե՞ անքաղաքավարության կարգ է, որը ներկայացվում է որպես շինծու քաղաքավարություն։ Ակնհայտ է դառնում, որ սարկազմը քաղաքավարության՝ որպես գործաբանական կարգի բացահայտ խախտում է։

Հեղինակը՝ Ջոնաթան Սվիֆթի՝ «Համեստ առաջարկ» աշխատության հիման վրա, հեզնական լեզվի գրական մեկնաբանության շրջանակներում, կատարում է հավակնության տեսության ուսումնասիրություն և ընդգծում է այս տեսության առանձնահատկությունների իրագործման կարևորությունը՝ բանախոսի հեզնական մտադրության ուսումնասիրությանը զուգահեռ:

Ատենախոսության *երրորդ գլխում* վերլուծվում է սարկազմի գործառույթը՝ սոցիալական և կոմերցիոն գովազդի ռազմավարություններում, ամերիկյան և անգլիական լրատվամիջոցների տեքստերում և լրատվական հոդվածներում: Մեթոդաբանությունը հիմնված է լեզվական նյութի վերլուծության լեզվաբանական, արտալեզվաբանական և բազմամոդալ մակարդակների վրա՝ ուղղված բացահայտելու սոցիալական հաղորդակցության մեջ օգտագործվող լեզվի սարկաստիկ բնույթը:

Այս գլուխն ուսումնասիրության առավել նշանակալի մասն է, քանզի այն թույլ է տալիս էմպիրիկ կերպով ցուցադրել մեղիա դիսկուրսի գործաբանական ներուժը, որը ստեղծվում է խոսքային և ոչ խոսքային միջոցների համալիրով: Հիմնական ուշադրությունը տրվում է լեզվական մոդուսին, դիտարկվում են սարկազմի ներկայացման բազմամոդալ միջոցներ:

Աշխատանքի եզրակացության մեջ ամփոփվում են արդյունքները, ձևակերպվում են հիմնական եզրակացությունները և որոշվում են, հեղինակին հետաքրքրող խնդիրների շուրջ, աշխատանքի հաջորդ փուլի հնարավոր հեռանկարները:

Կատարված հետազոտության ընդհանուր՝ բավականին բարձր մակարդակը, հնարավորություն է տալիս ընդդիմախոսին՝ հանրային քննարկման դնել հարգելի ատենախոսին ուղղված մի շարք հարցեր, ինչպես նաև ցանկություններ հայտնել քննարկվող աշխատության հիմնախնդիրների վերաբերյալ՝ աշխատանքն ավելի կափարյալ տեսնելու նպատակով ու հետագա հետազոտությունների հեռանկարով:

1. Սարկազմը՝ հեզնանքից տարբերող, իմաստագործաբանական պարամետրերին/ չափանիշներին կարելի է դասել՝ հեզնական գնահատման առարկան: Համաձայն էք այն կարծիքին, որ «Եթե հեզնանքը կարող է ուղղված լինել իրավիճակին, հանգամանքների համակցությանը, ապա հեզնական ծաղրի առարկան, գրեթե միշտ, մարդու ոլորտն է, քանի որ սարկազմը պայմանավորված է գործաբանական և հասարակական գործոններով, որոնք կարևոր և արդիական են միայն այն դեպքում, երբ խոսքը գնում է մարդու մասին: Միգուց է իրավիճակը կարող է լինել հեզնական գնահատման առարկա:

2. Կա՞ արդյոք սարկազմի էթնոմշակութային առանձնահատկություն՝ ճանաչողական և ֆունկցիոնալ-գործաբանական մակարդակներում: Եթե այո, ապա ինչո՞վ և ինչպե՞ս է այն արտահայտվում:

3. Ի տարբերություն հեգնանքի, սարկազմն արտահայտում է վրդովմունքի, ատելության ամենաբարձր աստիճանը: Ինչպե՞ս է սարկազմը կապված «ատելության խոսքի» հետ: Արդյո՞ք համաձայն եք այն կարծիքին, որ սարկազմը հաճախ օգտագործվում է՝ որոշակի անձի վերաբերյալ լսարանի բացասական ընկալումն ամրապնդելու և ատելության խոսքը քողարկելու համար:

4. Ջեր թույլատվությամբ մի ճշտգրտող հարց տամ. ատենախոսության 13-րդ կետում, մասնավորապես, ասվում է, որ՝ «ի տարբերություն ստախոսի, սարկաստը չի ուզում խաբել. Սարկազմը տարբերվում է ստելուց՝ ազնիվ մետահաղորդագրության առկայությամբ» (Unlike the liar, the sarcasm has no wish to deceive; sarcasm differs from falsehood in the presence of the honest metamessage) (էջ. 19):

Կցանկանայինք ստանալ հետևյալ պարզաբանումը. հեգնական հայտարարության ո՞ր նշույթներն են՝ հեգնանքի հասցեատիրոջը ցուցադրում՝ հեգնական հայտարարության «ազնիվ» կամ «կեղծ» իմաստ պարունակելը : Ստախոսները հաճախ դիմում են սարկազմի՝ իրենց սուտը թաքցնելու համար: Համաձայն հոգեբանական և հոգեկենդանական հետազոտություններին՝ սարկազմը՝ հումորային ստի օրինակ է: Առաջանում է հետևյալ հարցը՝ արդյո՞ք հումորային սուտը «իսկական» սուտ է, թե ոչ:

5. Անիմացիոն պատկերներ և լեզվական տեքստ պարունակող՝ Թիվ 18 (*A news article of First Dog on the Moon*) օրինակի վերլուծության մեջ՝ *Was it wrong to mock the perky boffins attempting to de-extinct the thylacine??!*, ատենախոսը իրավացիորեն նշում է, որ «թեն լեզվական մակարդակն արդեն հիմք է տալիս տեղեկատվության մշակման տեսակետից սարկաստիկ մտադրությունը հայտնաբերելու համար, հրատարակչական մատենաշարը կենտրոնանում է լեզվական և վիզուալ միջոցների փոխազդեցության, մասնավորապես՝ տեքստի խոսքային և ոչ խոսքային տարրերի փոխկապակցվածության վրա: Սակայն, ատենախոսության հեղինակը չանդրադարձավ սարկազմի մեկ այլ հատկանշական յուրահատկությանը (սոցիալական մեղիա դիսկուրսում)՝ խոսքի մեջ՝ խոսակցական ոճի բաղադրիչների, նորմատիվ բառաձևավորումից շեղվող միավորների ներմուծմանը, որոնք խախտում են տեքստի ոճական միասնությունը և հանդես գալիս՝ որպես թաքնված հեգնական

ծաղրի ազդանշան: Նշենք, որ «*perky boffins*» արտահայտությունը, որտեղ «*Boffin*»-ը բրիտանական ժարգոնային տերմին է և նշանակում է՝ ռազմական հետազոտություններով զբաղվող գիտնական, ինժեներ կամ, գիտատեխնիկական հետազոտությունների մեջ ներգրավված, մի որևէ անձ (**Boffin is a British slang term for a scientist, engineer, or other person engaged in technical or scientific research and development**).

Ցանկալի կլիներ դիտարկել նաև այս բառային միավորի՝ լրացուցիչ տեղեկություն կրող լեզվամշակութային կողմը, դրա մշակութային հարանշանակությունը, քանզի այն բացահայտում է դրա նպատակային օգտագործումը այս համատեքստում: Այստեղ «*Boffin*»-ը՝ ոչ թե պարզապես ռազմական հետազոտություններով զբաղվող գիտնական է, այլ «դողիկ», «բոտան»՝ ընդգծված հեգնական ենթատեքստ ունեցող իմաստ:

P.S. «*Boffin is an informal word that is more common in the U.K. than in the U.S. It is a relative newcomer to the English language, only appearing toward the end of World War II. Despite its youth, however, the origins of "boffin" are a mystery to us. The term was probably first applied by British Royal Air Force members to the scientists and engineers working closely with radar technology. The term was soon being more broadly applied to scientists involved in technological research. British speakers also use "boffin" colloquially to refer to academics or intellectuals in general, often in a manner that is synonymous with "nerd" or "egghead."* (<https://www.merriam-webster.com/dictionary/boffin>).

6. Հետաքրքիր կլիներ, սարկազմը դիտարկել նաև համացանցային հաղորդակցության նյութի հիման վրա, որը առանձնանում է մի քանի ձևաչափերի համախմբվածությամբ՝ (խոսքային, վիզուալ կամ խառը բնույթի (մուլտիմեդիալ)): Համեմատած զանգվածային լրատվության միջոցների հետ՝ որտեղ առկա է բավականին խիստ գրաքննություն, համացանցը տալիս է գործողությունների բացարձակ ազատություն և, որպես հետևանք, համացանցում՝ հեղինակների ինքնագրաքննության ցածր մակարդակ: Այն, որ օգտատերը կարող է ունենալ բացարձակ ազատություն՝ համացանցում իր համար լիովին այլ անձ ընտրելու, ինչպես նաև զրուցակիցների միջև առերես շփման բացակայությունը, ստեղծում են այնպիսի պայմաններ, որոնց դեպքում չկան ակնթարթային արձագանքներ սարկազմին կամ հեգնանքին, ինչի հետևանքով էլ նրանք դառնում են «ամենաթող»:

7. Ուսումնասիրության՝ տեսական և մեթոդական հիմքը կազմող աղբյուրների շրջանակը, բավականին համոզիչ է և հիմնավորված, սակայն, մեր կարծիքով, հղումների ցանկը մի փոքր սակավ է (ընդամենը 74 հղում):

Ամփոփելով պետք է եզրակացնել՝ որ աշխատությունը աչքի է ընկնում հեղինակի կողմից առարկայի տիրապետմամբ և կատարված հետազոտության սպառիչ բնույթով, նյութերի ներկայացման բարեխղճությամբ ու օբյեկտիվությամբ, տեսակետների սիստեմատիկ ու մանրակրկիտ վերլուծությամբ: Ատենախոսության բոլոր դրույթներն ու եզրահանգումները տեսականորեն հիմնավորված են, հետևաբար, առաջադրված խնդիրների ուսումնասիրության և լուծման հարցում, հեղինակի ներդրումը կասկածի ենթակա չէ:

Սեղմագիրը՝ կառուցվածքով և բովանդակությամբ լիովին համապատասխանում է ատենախոսության տեքստին՝ կենտրոնացված կերպով ներկայացնելով նրա հիմնական բնութագրիչներն ու բովանդակությունը:

Ուսումնասիրված ատենախոսությունը, անկասկած, համապատասխանում է բարձր պահանջներին, որոնք առաջադրվում են բանասիրության գիտությունների թեկնածուի հավակնող այն գիտական աշխատություններին, որոնք որակավորվում են որպես ատենախոսություններ, իսկ ատենախոսության հեղինակ՝ Հայկ Դանիելյանը, արժանի է վերոնշյալ գիտական աստիճանին:

Պաշտոնական ընդդիմախոս

բանասիրության գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Ն.Հարությունյան

Հաստատում եմ Ն.Հարությունյանի ստորագրությունը

Մ. Հովհաննիսյան

ԵՊՀ գիտական քարտուղար

